Turkish Studies *- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*
Volume 6/3 Summer 2011, p. 1049-1063 TURKEY

BİR GAZETECİNİN ROMANI: ESRÂR-I CİNÂYÂT

Ferhat KORKMAZ[*]

ÖZET

Türk edebiyatında modernleşme gazete aracılığıyla başlar. Edebiyatımıza yeni kazandırılan pek çok tür varlığını ve gelişimini gazeteye borçludur. Yusuf Kâmil Paşa, gazetede tefrika ettirmek suretiyle ilk çeviri romanı Türkçeye kazandırır. Bundan sonra Tanzimat döneminde roman, gazetelerde tefrika yoluyla yayımlanır. Ahmet Mithat Efendi hem gazeteci hem de romancıdır. Gazete ve roman arasında uzlaşma arayan Ahmet Mithat Efendi, *Esrâr-ı Cinâyât* romanında bu iki türün birbirine olan katkısını ele alır. Romanda doğruların yanında yer alan bir gazeteci ve baskıyla karşı karşıya kalan bir devlet memurunun suçluların yakalanıp adalete teslim edilmesi ve kamuoyunun vicdanının rahatlatılması için yaptıkları işbirliği ele alınmaktadır. Gazete ve gazeteciyi vaka çözümünde en önemli unsur haline getiren romancı, Tanzimat dönemi gazeteciliği hakkında bize pek çok bilgi de sağlamaktadır. Bu vesileyle gazetecilik, matbaacılık, Matbuat Nizamnamesi, ifade özgürlüğü, gazete-iktidar ilişkisi ve sansür gibi meseleler romanda üzerinde en çok durulan konular haline gelir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Gazete, Gazeteci, Tanzimat Basını, Sansür

THE NOVEL OF THE JOURNALIST: ESRÂR-I CİNÂYÂT

ABSTRACT

Modernism in Turkish literature begins by the mediation of journal. Most of new literary types attained to our literature owe their existances and developments to journal. Yusuf Kâmil Paşa brings in first translation novel to Turkish by means of consecutive narrative for a newspaper. After that novels are published by means of consecutive narrative in Tanzimat era. Ahmet Mithat Efendi is both journalist and novelist. Ahmet Mithat Efendi who seeks compromise between journal and novel handles the contribution of both type to each other in *Esrâr-ı Cinâyât* novel. In the novel, he discusses the cooperation of a civil servant who encounters pressure and a true journalist for the criminals to be catched and handed over to the justice and for the relief of the conscience of public. The novelist that makes journal and journalist the most important component for the solution of events gives a lot of information about the journalism in Tanzimat era, as well. On this occasion, the affairs like journalism, typography, Newsprinting Regulation (Matbuat Nizamnamesi), freedom of notion newspaper- government relation and censorship become the most important matters that emphasize on in the novel.

Key Words: Novel, Newspaper, Journalist, Tanzimat Press, Censorship

[*] Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: korkmaz1871@hotmail.com

Giriş

Fransız İhtilâli'nin Osmanlı ülkesinde etkileri büyük olmuştur. İhtilal, paradoksal bir durum ortaya koyar. Bu paradoks, bir yandan devletin yıkılışının hızlanmasından bir yandan da bütün müesseseleriyle bir yenileşmeye maruz kalmasından ibarettir. Yenileşmenin en önemli göstergesi şüphesiz ki her sene sayısı artan gazetelerdir. Fransız İhtilâli'nin getirdiği fikirlerle irtibatı sağlayan ve ilk kıpırdanmaları yönlendiren gazeteler, Türkiye'de zamanla halka mal olacak bütün yenileşme gayretlerinin ve isteklerinin yayımlandığı bir platform olacaktır.

Tanzimat en önemli katkılarını kültür ve edebiyat alanında yapar. Şinasi, edebiyattaki ilk esaslı devrimleri şiir ve tiyatroda gerçekleştirir. Daha sonra Ziya Paşa ve Namık Kemal, Tanzimat ihtilâlciliğinin en önemli figürleri haline gelir. Özellikle gazete türünün şahsi teşebbüse açılması, Tanzimat yıllarında birçok devrimin yapılmasını sağlayacaktır. Tanpınar (1988)'ın dediği gibi, Tanzimat yıllarında "*gazete hemen hemen tek başına yeniliği idare eder*." (s.249) Nitekim, ilk roman –çeviri de olsa- *Ceride-i Havadis*'te tefrika edilmek suretiyle Türk edebiyatına girer.

Etnik ve dinsel toplulukların Osmanlı ülkesinde 19. yüzyıl boyunca gazetecilik faaliyetine özel önem verdikleri ve çoğunun kendi dilinde yayımlanan bir gazetesinin olduğu görülür. Gayrimüslimlerin dini eser basımında herhangi bir kaygıları yoktur. Oysa Matbaanın Osmanlı ülkesine girişinden sonra uzunca bir süre Kur'an nüshalarını frenk icadı bir makinede basılıp basılamayacağı tartışılır. İlk Kur'an'ın matbaada basılması için yaklaşık bir buçuk asır beklenilir. Bunda etkili olan temel kaygı elbette dinidir. 1875'te ilk Kur'an nüshasının Cevdet Paşa'nın öncülüğünde basılması, belli bir seküler yaşama gidildiği yönünde önemli bir işarettir. Osmanlı seçkinlerinin geleneksel düşünceleri çok önem ve dikkat isteyen bir konuda terk etmiş olması, yenileşme yolunda önemli bir merhale olarak görülmelidir. (Korkmaz: 2010, 56).

Osmanlı ülkesinde bilinen ilk gazete Fransız elçiliğinin çıkardığı *Bulletin des Nouvelles*'tir. 1796'da ise *Gazette Française de Constantinople* ve 1797'de *Mercure Oriental* yine Fransızlarca çıkarılan; ancak kısa süreli yaşayan gazeteler olarak görünür. İzmir'de 1824'te çıkarılan *Symrnéen*, yine 1824'te çıkarılan *Spectateur Oriental* ve 1828'de çıkartılan *Courrier de Symrne* İstanbul dışında yayımlanır. Mısır'da ilk olarak 1798'de *Courrier d'Egypte* çıkartılır. Fransız işgalinin sürdüğü yıllarda *Décade Egyptienne* gazetesi yayımlanır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır Valiliğini elde ettikten sonra ise 1830 tarihinde Kahire'de *Vekayi Mısriyye ve* Hanya'da *Vakayi-i Giridiye* gazetelerini çıkartır (Koloğlu: 1992, 15). Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile yenilik konusunda neredeyse rekabet içinde olan II. Mahmut bundan bir-iki yıl sonra yani 1831'de *Takvim-i Vekayî* gazetesini çıkartır. Böylece Osmanlı başkenti ilk olarak Türkçe yayımlanan bir gazete ile tanışmış olmaktadır. Sultan, ülkesini Batılılara anlatabilmek için aynı yıl bu gazetenin *Moniteur Ottoman* adıyla Fransızca nüshasını bastırır. *Takvim-i Vekayi* beş bin adet; *Moniteur Ottoman* ise 300 adet olarak yayımlanır. Kavalalı da Sultan'a bakarak *Vekayiyi Mısriyye* gazetesinin *Moniteur Egyptie*n adıyla Fransızca nüshasını çıkartır (Mantran: 1995, 53). Osmanlı ülkesinde Sultanın emriyle çıkarılan gazeteler, birer devlet kurumu; gazeteciler ise birer devlet memuruydu (Koloğlu: 1992, 15). 1840'ta ise İngiliz William Churcill Türkçe yayımlanan ilk yarı resmî gazeteyi kurar: *Cerîde-i Havadis*. Devlet eliyle çıkarılan bu gazetelerden sonra Şinâsi ve Agâh Efendi 1860'ta *Tercümân-ı Ahvâl*'i yayımlar. 1862'de ise Şinasî tek başına *Tesvîr-i Efkâr*'ı yayımlamaya başlar. Bundan sonra Osmanlı matbuat dünyasında her geçen yıl yayımlanan gazetelerin sayısı artar.

Gazetelerin yaygınlaşmaya başlaması ve matbuat dünyasında ortaya çıkan sorunlar, devlet açısından bir düzenlemeyi zorunlu kılıyordu. İlk düzenleme, Sultan Abdülaziz tarafından 25 Kasım 1864'te yapılan 35 maddelik Matbuat Nizamnamesi'dir. Bu kanunun en önemli hükümleri şunlardır:

"Hangi dilde olursa olsun siyasete ve yönetime yönelik yayın yapmak isteyenlerin önceden izin almaları (md.l) gerekmektedir. Yüce devletin iç güvenlik ve asayişini bozacak cinayet ve suçlardan birinin oluşmasına her kim bir gazete aracılığıyla neden olursa yayını yapan gazeteci de suç ortağı sayılacaktır (md.13). Bir gazeteci saltanata, genel adaba ve ulusal ahlaka aykırı yazılar yazar ve hanedana saldırıda bulunursa (md.15), bakanlar kuruluna (md.16), üst düzey bürokratlara dokunacak söz yazarsa (md.16), yüce devletin dost ve müttefiki bulunan hükümdarlara dokunacak yayın yaparsa (md.l7) çeşitli miktar altın ve sürelerle hapis cezasına çarptırılır." (Mazıcı: 1998, 133)

Devlet ve devlet yönetimine yapılan eleştirilerin basında gittikçe yaygınlık kazanması üzerine 27 Mart 1867'de Ali Kararname yayımlanır. Bu kararnamenin en önemli özelliği, devlete gazete kapatma yetkisini vermesidir (Mazıcı: 1998, 134). Dolayısıyla yukarıda zikrettiğimiz Matbuat Nizamnamesi ve Ali Kararname Tanzimat dönemi basın ve yayım dünyasını düzenleyen ve sınırlandıran iki önemli kanundur. Bu kanunlar, gazete yayımcılığından roman yazımına kadar Osmanlı matbuat dünyasına hakimdir.

Ahmet Mithat Efendi'nin Gazeteciliği

Bağdat Vali Muavini Raif Efendi'nin İstanbul'a gönderilecek olması üzerine Ahmet Mithat da öğrendiği matbaacılığı uygulamak ve hayata atılmak üzere başkente gitmek isteyecektir. Mithat Paşa'nın ısrarlarına rağmen Bağdat'ta kalmayı istemeyerek "*Kenaniye ve Fırat ve Halep ve Antakya'ya dahi uğrayarak İskenderun tarîkiyle İstanbul'a*" (Ahmet Mithat: 2002, 43) gider. Ahmet Mithat Efendi, doğduğu yer olan İstanbul'a dönüşünü şöyle anlatır: "*Ben sabâvetimi İstanbul'da ve şebâbetimi tamamiyle taşrada geçirmiş olduğum bundan beş sene mukaddem yirmi beş, yirmi altı yaşımda olarak pay-i tahta gelmiş bir adamım."* (Ahmet Mithat: 2002, 16)

İstanbul'a ilk gittiğinde Fevzi Paşa'nın aracılığıyla resmi olarak çıkan *Ceride-i Askeriyye*'ye baş yazar olur (Özön: 1941, 199). Ahmet Mithat Efendi, 2 Nisan 1871'de (10 Nisan 1287) *Ceride-i Askeriyye*'ye başmuharrir olmuş ve bu göreve 28 Temmuz 1288'e (1872) kadar devam etmiştir (Ülgen: 1995, 619). Bağdat'tan kopup İstanbul'a ailesinin yanına gelen Ahmet Mithat, *Tuna* ve *Zevra* gazetelerindeki çalışmasından güç alarak yetiştiği bir alanda kendisinin ve ailesinin geçimini temin edebileceğini düşünerek hür teşebbüsün önemli bir kalesini açar. Ahmet Mithat, Tahtakale'de kiraladığı evde bir matbaa kurar[1]. *Hace-i Evvel* ve *Letâif-i Rivayat*'ın ilk

[1] Ahmet Mithat Efendi'nin yayımcılığa ve romancılığa karar verişini *Paris'te Bir Türk* romanında yaptığımız biyografik okuma sonucunda Nasuh'un özgeçmişini Gardiyanski'ye anlatırken buluruz. Burada onun yazarlığı ve matbaacılığı neden seçtiğini açıkça görürüz*: "Başlı başıma kaldıktan sonra bir kere kendi kendimi yokladım. Sanatların ve memuriyetlerin cümlesini tanıdığım cihetle hangi sanata gireceğimi düşündüm. Mümkün değil hiçbirisini gönlüm istemedi. Yüreğim derdi ki 'Hangi sanata girsen kâinat gibi eb'ad- nâmütenâhiden kendini kasr edip, yalnız o sanatın hudud-ı mazîkası içine hapsetmiş olursun.' Bir sanat arardım ki her şeye karışabileyim. Göklerde uçayım, karalarda dolaşayım, denizler dibine dalıp çıkayım. Lâkin bu sanat ne olduğunu birdenbire kestiremezdim. Derken bu sanatın ne olduğu hatırıma geldi. Bu sanat telif sanatı olduğunu anladım. Lâkin bir memleketteyim ki bu sanat henüz rahm-i icâddan doğmamış. Müellif olsam bir hatibe benzeyeceğim ki muhatabım yoktur. Mahaza yüreğim bu nokta üzerinden ayrılamadığı cihetle gece gündüz bunu etrafıyla düşünmeye başladım. Bir şey etrafıyla düşünülür ise mutlaka bir çıkar yol bulunur. Ben de yolumu buldum. Servetimi hesap ettim. Ben İstanbul'da bey gibi değil ise de, kimseye muhtaç olmayacak kadar geçindirebilecek derecede buldum. Bunun üzerine dedim ki: 'Ben müellif olurum. Ama öyle bir müellif ki âsârı kendi zamanında basılamaz. Okuyan bulunmaz ki basılsın. Ben yazar yazar yığarım. Eğer ömrüm bir muvaffık zamana kadar varır ise sonra basarım. Varmaz ise tâ o muvafık hulûl eyledikte basılır. Bu Osmanlılar şu halde kalmazlar ya? Elbet medeniyet-i cedîde Hind'e, Çin'e intişar eylediği sırada bizim memlekete dahi bir selâm olsun verir. O*

baskılarında zarar eden Ahmet Mithat, *Basiret* gazetesine yazmasının karşılığında kaybettiklerini telafi eder. Kendi deyimiyle "*gece ve gündüz çalışmak suretiyle*" (Ahmet Mithat: 2002, 45) matbaasını geliştiren Ahmet Mithat, Asmaaltı semtindeki Camlı Han'da bir büro kiralayarak profesyonel matbaacılığa ilk adımını atar. İşini daha da geliştirerek Bâb-ı Âli caddesi üzerinde büyük bir daire satın alır, kısa sürede Türk gazeteciliği ve matbaacılığın öncü isimlerinden biri haline gelir.[2] Özellikle de fotoğrafçı Paskal Sabah Efendi ile Haçopulo Çarşısında ortaklaşa kurduğu matbaa, resimli gazete basmasıyla Türk matbaacılık tarihinde en önemli yenileşmeden biri olacaktır.[3]

Başlangıçta basacağı kitapları ev sakinlerinin desteğiyle düzenleyen ve ciltleyen Ahmet Mithat'ın müteşebbis ruhu, onu iki yıl içinde İstanbul'da matbaacılık ve gazetecilikte iyi paralar kazanan biri haline getirecektir. Carter V. Findley (1999)'e göre, Ahmet Mithat Efendi, "*Osmanlı matbuat kapitalizminin simgesi*" (s.7) olup çıkmıştır.

Dağarcık (1872) ve *Kırkanbar* (1873) adlı dergileri çıkarır. 1872 Ağustos ayında *Devir* gazetesini ancak bir sayı olarak çıkarır. *Bedir* gazetesini ise 13 sayı sürdürebilir.

1870'lerde İstanbul'daki ortam Ahmet Mithat Efendi'nin lehinedir. Şinasi'nin de vefat yılı olan 1871, Namık Kemal'in yenilikleri artık neredeyse tek başına sevk ve idare edeceği bir zamandır. Mithat Paşa, Osman Hamdi Bey ve Can Muattar'dan sonra Namık Kemal'in rahle-i tedrisine giren Ahmet Mithat, roman türünü önemli ölçüde benimseyecektir. 1871-1873 yılları Ahmet Mithat için İstanbul'da yaşamanın ve eser vermenin staj yılları olacaktır. 1873'te ise Ahmet Mithat Efendi Rodos'a sürgün edilir.

Rodos sürgünü, Ahmet Mithat Efendi'nin roman yazmasını sağlayacaktır. Bu sürgün, Türk romancılık tarihi açısından son derece önemlidir. Yayım hayatı boyunca otuzun üstünde roman kaleme alan Ahmet Mithat Efendi'nin romancılığı Türk edebiyatının yenileşmesi ve modernleşmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu bakımdan modern Türk romanından söz edilmesini sağlayacak eser ortaya koyacak Servet-i Fünûn romancılarının Ahmet Mithat Efendi'nin rahle-i tedrisinden geçtiklerini nokta-i nazardan uzak tutmamalıdır. Servet-i Fünûncular, onu inkâr etseler de ondan istifade etmişlerdir. Çünkü yenileşen bir dünyaya ayak uydurmayı büyük ölçüde romanlarıyla salık veren yine Ahmet Mithat'tır. Esasında modern romanın ayak sesleri ilkin onun romanlarından duyulur.

Ahmet Mithat Efendi'nin menfâdaki ruhi terbiyesi Abdülhamitli yıllarda yıldızının parlamasını sağlayacaktır. 1295 (m.1878) ortalarında ilk olarak *Takvim-i Vakayi* müdürlüğü görevine getirilir. Bu görevinden birkaç yıl sonra *Tercüman-ı Hakikat*'ı sarayın yardımlarıyla kurar. Ahmet Mithat Efendi'nın çıkarttığı gazete kısa sürede gençliğin etrafında toplandığı bir mihver olur: "*Tercüman-ı Hakikat gazetesi, yeni bir yolda yazılara özenen gençlerin kıblesiydi.*

---

zaman âsârımı basanlar da bulunur." (Ahmet Mithat: 2000b, 107) Dikkat edilirse bu satırların yazarının ve kahramanının biyografileri âdeta birbirine karışmaktadır. Jules Verne'in *Balonla Beş Hafta* (1863), *Dünyanın Merkezine Yolculuk* (1864), *Aya Yolculuk* (1865) ve *Denizler Altında 20.000 Fersah* (1869-1870), adlı romanlarına âtıf olduğu anlaşılmaktadır. Jules Verne'in Türkçeye Mehmet Emin tarafından aktarılan ilk romanı 1885'te *Merkez-i Arza Seyahat* adı altında yapılır (Özön: 1941, 228). Bundan anlaşıldığına göre Ahmet Mithat, *Paris'te Bir Türk*'ün neşir yılı olan 1876'da henüz Türkçeye çevrilmeyen Jules Verne'i Fransızca olarak okumuştur. Muhtemeldir ki bu eserler, Bağdat'ta bekâr evinde sekiz ay kaldığı arkadaşlarının kütüphanesinde ya da Osman Hamdi Bey'in delâletiyle Paris'ten sipariş edilmiş olsun.

[2] Ahmet Mithat (2002), Bâb-ı Âli'ye ilk taşındığında gazete idareleri ve matbaaların kuytu köşelerde hizmet verdiğini dile getirir. (s.46)

[3] Bu teşebbüsün hemen ardından nefy edilmesini büyük teessürle karşılar: "*Çî-fâide ki matbaaca şu terakkiyâttan tamam semere iktitâf edeceğimiz zaman felâket-i igtirâba uğrayarak hepsi yüz üzerinde kalmıştır.*" (Ahmet Mithat: 2002, 55)

Tercüman-ı Hakikat, bilimsel ve teknik, yeni anlayışta ve eski gazel biçiminde yazılara sayfasını açmıştı. Tercüman-ı Hakikat'ta çıkan yazıların bu yolda olanlarını yazılara sayfasını açmıştı. Tercüman-ı Hakikat'ta çıkan yazıların bu yolda olanlarını günlük gazetesinde toplayan Ahmet Mithat Efendi, Müntehabat (Seçmeler) başlığıyla her hafta yayımlıyordu." (Tokgöz: 1993, 32-33) Hatta öyle ki bir ara damadı Muallim Naci'nin burada Divan edebiyatını ihya etmeye yönelik gayretlerini dahi bertaraf ederek gazetesinin yeniliğin ve Batı edebiyatının önemli bir kalesi halinde yayımını sürdürmesini sağlar (Siyavuşgil: 1946, 38). Gerçekte *Tercümân- Hakikat*'ın çıkmaya başlamasıyla Ahmet Mithat Efendi, siyasi kavgaları bırakarak basın ve yayıncığa döner (Kutlu 1987: s.94). O, gazetesi sayesinde politikanın neredeyse yasaklandığı bir dönemde halkı eğitmeye devam etmiştir (Koloğlu: 1992, 45-46). "*Ansiklopedist bir yazar*" (Enginün: 2009, 71) olan Ahmet Mithat Efendi, gazetesinde her türlü bilgiye yer vermeyi ve toplumun bütün kesimlerine seslenmeyi ilke edinmiştir. Hilmi Ziya Ülken (1966), onun için Türkiye'nin en büyük "*publiciste*"i (s.166) ifadesini kullanır. Bundan sonra 1296 (m.1879)'da kendisine Matbaa-i Amire Müdürlüğü görevi verilir. Zaten Sultan Abdülhamit'in de kendisinden istediği ve beklediği apolitik bir tutumdur. Bunun neticesinde Ahmet Mithat, birçok taltife mazhar olur.

Ahmet Mithat Efendi, *Tercüman-ı Hakikat*'te "*…birçok makale, hikâye ve romanlar yazdı, çeviriler yaptı.*" (Kudret: 2004, 32) Matbaacılıkta kullandığı yeni teknoloji ve gerekse de yayımcılıktan elde ettiği yeni kazanç sayesinde ailesiyle birlikte müreffeh bir yaşama sahip olan Ahmet Mithat Efendi, Akbaba'daki Balcıoğlu Çiftliği ile Sırmakeş suyunun bulunduğu Serdaroğlu Çiftliği'ni satın alır (Tanpınar: 1988, 454). 1880'de aldığı çiftlikte, ölüm yılı olan 1912'ye kadar 32 yılını geçirir (Kahraman; 2007, 1).

Abdühamitli yıllar, Ahmet Mithat Efendi için ikbal merdiveninin zirvesi olacaktır. Özelilikle *Tercüman-ı Hakikat*'ın bizzat başında bulunduğu otuz yıl Türk basın tarihi için çok değerli olacaktır.

Bütün bunlardan sonra Ahmet Mithat Efendi'yi Türk basınının ilk duayenlerinden biri olarak kabul edebiliriz. O, nasıl gazetecilik yaptığını romanlarında yeri geldikçe ifade etmekten kaçınmamıştır. Gazete ve gazeteciliği romanda vakanın çözümüne yardımcı olarak kullanması bakımından *Esrâr-ı Cinâyât* son derece dikkat çekicidir. Her ne kadar Türk edebiyatının ilk polisiye romanı unvanına sahip olsa da *Esrâr-ı Cinâyât*, gazete ve gazeteciliği dönemin koşulları içinde anlatması bakımından önemlidir. Romancılığının ilk yıllarında ağırlıklı olarak romantizme bağlı olan; ancak olgunluk çağlarında realizm ve natüralizme meyleden Ahmet Mithat Efendi'nin bu romanda gazete ve gazetecilik açısından verdiği bilgiler realist bir zeminde ele alınabilir. *Esrâr-ı Cinâyât* romanı fiktif bir metin olsa da dönemin koşullarını arka planında fon olarak yansıttığından özellikle II. Abdulhamit dönemi gazeteciliği hakkında pek çok önemli bilgiler sağlamaktadır. Çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* romanında gazete ve gazetecilik, fiktif metnin sınırları dikkate alınarak değerlendirilecektir. Bundan önce romanın kısa özetini yapmakta yarar vardır.

Romanın Özeti

İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışına doğru ve Beykoz açıklarında bulunan Öreke Taşı denilen adada üç cinayet işlenmiştir. Cinayete kurban gidenlerden biri 15-16 yaşlarına bir kız ve ikisi de Rum'dur. Bu cinayetler, halka gazete aracılığıyla duyurulur. Bu vakadan bir ay sonra Beyoğlu'nda bir intihar olayı yaşanır. Gerçekte bu bir intihar değildir. İntihar süsü verilmiş bir cinayettir. Romanın isminin *Esrâr-ı Cinâyât* olması ise çoğulluk mânâsına atıf olarak dört cinayetin araştırmasına münhasır olmasındandır. Beyoğlu kaymakamlığında memur olarak çalışan Osman Sabri Efendi, cinayetleri araştırmakla görevlendirilmiştir. Osman Sabri Efendi, sorgu memurudur.

Arkadaşı Hafiye Necmi ile bu cinayetler arasındaki bağlantıyı araştırır. Kaymakam Mecdeddin Paşa ise cinayetle ilgisi bulunan Hediye Hanım'la aşk yaşadığından cinayetlerin araştırılmasına engel olmak ister ve Osman Sabri Bey'den cinayet dosyalarını kapatmasını ister. Osman Sabri ise dürüst bir devlet memurudur. Görevini en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadır. Cinayet haberlerini yayımlayan gazetenin yazarı ile iletişim kuran Osman Sabri, işbirliği sayesinde cinayetleri aydınlatmaya çalışır. Ayrıca romanda gazete vakaların çözümünde önemli bir unsur olarak kullanılır. Osman Sabri'yi aldığı bir borç nedeniyle hapse attıran Mecdeddin Paşa bir yandan da dosyayı kapatmaya çalışmaktadır. Osman Sabri hapisteyken mektuplar aracılığıyla gazeteye yazı yazarak olan bitenleri anlatır. Romanın sonunda Kalpazan Mustafa'nın cinayetleri işlediği anlaşılır. Kalpazan Mustafa, Hediye Hanım ve Beyoğlu'nda intihar süsü verilerek öldürülen Halil Sûrî'yle işbirliği ederek sahte para basmıştır. Yaptığı iş karşılığında elde edeceği düşündüğü kız olan Peri'yi Halil Sûrî'nin kur yaparak elinden alması Kalpazan Mustafa'yı intikama yöneltir. Öreke Taşı'nda eğlenceye giden Halil Sûrî ve Hediye Hanım'ı öldürmek maksadıyla ateş açan Kalpazan Mustafa Peri'yi ve iki Rum'u öldürür, Halil Sûrî'yi ise yaralar. Bu olaydan bir ay sonra Hâlil Sûrî'nin evine giren Kalpazan Mustafa onu orada klorofinle zehirleyerek öldürür ve intihar süsü vermek için tavana asar. Osman Sabri devlet dairesinde kendisine çıkarılan engellere karşı bir gazete ve onun yazarı ile işbirliği ederek cinayeti en sonunda aydınlatmıştır. Romanda, gazetenin suçun tespiti ve suçluların yakalanması konusunda üstlendiği rol dikkati çeken en önemli husustur.

Esrâr-ı Cinâyât'ta Gazete ve Gazetecilik

Esrâr-ı Cinâyât'ta Ahmet Mithat Efendi'nin gazeteciliği nasıl kullandığına bakalım. Esasında roman, "metinlerarasılık"a ilk ve en güzel örnek sayılabilir. Çünkü romanın vaka çözümü baştan sona mektup, resmi yazı ve gazete haberleri ile sağlanmaktadır. Çalışmamızın en önemli yönünü gazete haberleri, resmi yazılar ve gazeteye konulan mektuplar oluşturmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, okuruna roman okuturken aynı zamanda romanın nasıl yazıldığını da anlatır. Ahmet Mithat Efendi de hem kendisinin hem de Türk romanının ilk polisiyesi olan *Esrâr-ı Cinâyât*'ta tam anlamıyla bunu yapar. Gazete ve yazarının roman kurgusundaki rolünün yanında gazetecilikle ilgili önemli bilgiler verir. Romanda, basın kanunundan gazete haberlerinin nasıl yapıldığına oradan baskı aşamalarına ve dağıtıma kadar bize eserin yazıldığı dönemin gazete ve gazeteciliğine ilişkin bilgiler sağlar. Roman kurgusu ve gerçek farkını göz önüne alarak *Esrâr-ı Cinâyât* romanında gazete ve gazeteciliğin nasıl değerlendirildiğini ve Türk gazetecilik ve matbuat aleminin ilk büyük duayeni olan Ahmet Mithat Efendi'nin roman kurgusunda bunlardan nasıl yararlandığını değelendireceğiz.

Cinayetlerin işlendiği Öreke Taşı yahut Kanlıkaya'nın uzun ve realist bir tasvirinden sonra romanın yazılmasına sebep olan olay anlatılır. Fakat bu olay gazete haberine dayandırılarak verilir. Anlatıcı, haberi romana almak için şu açıklamayı yapar:

"Bin iki yüz şu kadar sene-i hicriyyesine müsâdif olan Temmuz ayının on yedinci Salı günü idi ki, İstanbul'da tab ve neşrolunan gazetelerin birisinde ve havâdis-i dâhiliye kısmında şu fıkra okundu." (Ahmet Mithat: 2000a, 5)

Romandaki bu giriş, aslında bize gazetenin vaka çözümlerinde ne derece etkin kullanılacağına işaret etmektedir. Gazete haberi, olay yeri incelendikten sonra kaleme alınmıştır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Osman Sabri'nin gazeteye cinayetle ilgili haberleri verdiğini öğrendiğimiz için aşağıda vereceğimiz mektubu da haber şekline koyarak gazeteye yine onun gönderdiğini anlıyoruz.

"Büyükdere'den şehir postasıyla matbaamıza gönderilen bir varakadan müstebân olduğuna göre, dünkü pazartesi günü Boğaz haricine balık saydına giden kayıklardan bazıları hîn-i avdette

Öreke Taşı'na yanaşarak üzerine çıktıklarında, orada gayet müthiş bir cinayetin vukuunu keşfetmişlerdir."

> "On beş, on altı yaşlarında ancak tahmin olunabilecek bir kız maktul olduğu gibi, yanında iki de erkek naaşı görülmüştür ki, kızın Müslüman olduğu tırnaklarında kına rengi bulunmasından istidlâl olunuyor. Fakat kıyafeti alafranga imiş. Maktul erkeklerin ise Elenoz veyahut Maltız oldukları anlaşılıyor."
>
> "Bu keşf-i acîb hakkında sâhib-i mektûb izâhât-ı sâire dahi veriyor ise de cinâyet-i vâkı'anın zaten derkâr olan ehemmiyet-i fevkalâdesine nazaran tafsîlât-ı mezkûreyi derç ve ilânda ihtiyât eyledik. Badema edeceğimiz tahkikatın göstereceği netice üzerine keyfiyeti karilerimize tafsilen arz ederiz." (Ahmet Mithat: 2000a, 5-6)

Gazeteye konulan bu haber, romanın vakasının olduğu dönemin en önemli iletişim olanaklarından biri olan mektubun gazetecilik açısından ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Gazeteci kendisine gönderilen mektubu eğer kayda değer bulursa yayımlar, bulmazsa yayımlamaz. Gazetecinin kendisine gönderilen cinayetle ilgili bu mektubu yayımlanmaya değer bulduğu ifade edilebilir. Yukarıdaki alıntılanan haberin son paragrafı gazeteciye aittir. Gazetecinin mektubun hepsini yayımlamayarak sansür uyguladığlür. Sansürü ise "cinâyet-i vâkı'anın zaten derkâr olan ehemmiyet-i fevkalâdesi" yüzünden yaptığını söylemektedir. Sansür, gazetecilerin kaçındığı bir durumdur ve genellikle basın özgürlüğü önünde engel olarak görülmüştür. Fakat sansür ulusal güvenliğin tehlikeye düşebileceği durumlarda zaman zaman uygulanabilmektedir. Halbuki romanda sansür, soruşturmanın selameti açısından bir ihtiyat olarak yapılmaktadır. Burada dikkati çeken en önemli husus, mektubu gazeteye gönderen Beyoğlu sorgu polisi Osman Sabri'nin yerine bu ihtiyatı gazetecinin üstlenmiş olmasıdır. Muhtemeldir ki bu, anlatıcının topluma karşı olan sorumluluk duygusundan ileri gelmiş olsun. Gazeteci, "devletin ve milletin menfaatine uygun" (Çamcı: 2006, 73-74) hareket eder. Mecdeddin Paşa'nın gazeteciye verdiği bütün soruşturma belgeleri yüzünden kızan Osman Sabri Efendi, soruşturmanın gizliliğinin ihlâl edildiğini düşünmektedir. Gazeteci Osman Sabri'yi rahatlatmak için ellerindeki bilgileri nasıl sınırlandırdıklarını yahut sansürü hangi gerekçelerle yaptıklarını izah eder:

> "Affedersiniz birader! Bir gazete muharririne her irâe olunan evrak hemen gazeteye geçilmez. Gazeteler devletin menafini kendi menfaatlerinden ziyade gözetmeğe mecburdurlar. Gerek politika ve gerek adliye vesairece muhafazası devletin menafine muvafık olan şeyleri herkesten ziyade gazeteciler muhafaza ederler. Zira devletin menfaati demek doğrudan doğruya milletin ve memleketin menfaati demektir." (Ahmet Mithat: 2000a, 15)

Romanda gazeteci, bu haber sayesinde kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Merak duygusu toplum içinde ilk olarak doğar. Gazetenin ve gazeteciliğin merak duygusundan doğduğunu dikkate aldığımızda cinayetle ilgili bu ilk haber kendisinden bekleneni başarmıştır. Anlatıcı da buna dikkat çeker:

> "Şöyle bir fıkranın gazetede görülmesi karilerin ne derecelere kadar nazar ve ehemmiyetlerini açacağı ve ne kadar merakı müstevcib olacağı tafsile muhtaç değildir. Ertesi gün dahi bu madde hakkında gazetenin izahat vereceğine intizar olunurken izah yollu hiçbir şey görülememesi halkın intizarını bir kat daha artırmıştı. (Ahmet Mithat: 2000a, 6)

Anlatıcı, haberi bulmada gazeteciler arasında yaşanan rekabete de değinir. Her gazetecinin her habere ulaşamadığını dile getiren anlatıcı, diğer gazetecilerin bu haberle ilgili olarak gazetelerini

eksik ya da yalan-yanlış bilgilerle doldurduğunu söyler, hatta kimi gazetecilerin haber hırsızlığı yaptığını dahi iddia eder:

> "Vakıa memlekette yalnız bir gazete bulunmayıp daha başkaları var ise de re'sen haber ve mulûmat almak öyle her gazeteciye müyesser olmayıp, bir takımları yek diğerinden havadis istirâk âdetinde olmalarıyla, başka gazetecilerin verdikleri malûmat şu ilk fıkradan ziyade değildi. Ziyade gibi görünen cihetleri mahzâ muharrir efendilerin kendi hayalhanelerinde buldukları vukuattan ibaretti." (Ahmet Mithat: 2000a, 6)

Mektuptan sonra gazeteye cinayetle ilgili resmi açıklama yapılmak zorunda kalınır. Burada gazetenin toplum ve devlet yaşamı arasında köprü işleviyle karşı karşıya kalıyoruz. Çünkü gazetede mektubun yayımlanmasından sonra resmi görevliler cinayetle ilgili tam ve doğru bilgiler iletmek isterler. Gazeteye çıkan haberler, baştan beri devlet görevlerinin dikkatini çekmiştir. Anlatıcı, romana "Beyoğlu zabıtası" tarafından gazeteye yayımlanmak üzere gönderilen resmi belgeyi aynen aktarır. Burada birinci elden bilgilerle karşılaşmaktayız ve belge, halkın merakının giderilmesi noktasında işlev görür.

> "Cerîde-i muteberelerinin dünkü nüshasında Boğaz methalinde vaki ve Öreke Taşı demekle maruf olan kaya üzerinde on beş, on altı yaşlarında bir İslâm kızı ile iki nefer dahi Maltız veyahut Elenozlu naaşları balıkçılar tarafından keşfolunduğuna dair bir fıkra güzârımız oldu. Cinâyet-i mezkûre mâh-ı cârî-i rûmînin on altıncı Pazar akşamı, yani pazartesi gecesi vuku bularak, ferdası pazartesi günü balıkçılar Büyükdere zabıtasına ihbâr-ı keyfiyet etmeleriyle zabıta-i mezkûre tarafından tahkikine derhâl memurlar gönderildiği gibi, keyfiyetin Beyoğlu merkezine de ihbar olunması üzerine merkez müstantiklerinden Osman Sabri Efendinin maiyetine bir teftiş ve iki de çavuş terfik olunarak derhâl mahal-i cinâyete izam olunmuşlar idi. Müstantik-i mümâileyh tarafından verilen raportonun ihraç ettirilen bir sureti leffen irsâl-i sû-yi âli-i kerîmâneleri kılınmakla icâbının icrası bâbında…" (Ahmet Mithat: 2000a, 6-7)

Romana konulan bu resmi yazı, okurlarının merakını gidermediği için anlatıcı, Osman Sabri Efendinin tuttuğu tutanağı da aynen yayımlar. Gazeteci, okuyucunun merakını hiçbir şekilde gidermemesine rağmen "gazetesini doldurmak" (s.7) için resmi yazıya yer vermiştir. Oysa dikkati çeken, vakayı aydınlatan ve olay yerini inceleyen Osman Sabri ve beraberindekilerin tuttukları tutanaktır ve gazetede yayımlanan bu tutanak vakanın kuruluşuna katkıda bulunur. Osman Sabri Efendinin tutanağında öldürülen kızın Müslüman olduğu, öldürülen erkeklerden birinin Petri ve diğerinin Mihal olduğunu, olay yerinde yaralıların da olduğunu ancak bunların kıyıya doğru kan lekeleriyle kaçarak sandalla oradan ayrıldıklarını dile getirmiştir. Burada en önemli husus, yaralıların da olmasıdır. Ancak Beyoğlu zabıtasına bu cinayetlerle ilgili herhangi bir ihbar gelmemiş; olayda yaralananlar sessiz kalmışlardır. Dolayısıyla polisiye kurgu gereği, elde delil vardır. Osman Sabri, gazeteye gönderilen mektupta Öreke Taşı'na gidenlerin "mehtabiye safası" için orada bulundukları ve arkalarında sofra takımı ve çeşitli yiyecekleri öylece bırakmış olduklarından kendi aralarında çıkan kavgada bu cinayetlerin işlendiğini tahmin etmektedir.

Anlatıcı, gazeteye konulan resmi yazıdan sonra bazı okuyucuların yazılanlardan tatmin olamadığını ve hatta gazeteye gelerek yazarlar ile görüşmek istediğini ifade etmektedir:

> "Bazı havadis meraklıları vardır ki ahvâl-i âleme dair gazetelerde okudukları fıkraları kendi meraklarına nispetle gayr-i kâfi görerek gazetehanelere kadar gelirler. Muharrirler ile görüşürler. Gazetelere derç olunan vakayi hakkındaki malûmat yalnız o kadardan ibaret midir? Yoksa daha ziyade malûmat vardır da, her ne mülâhazaya mebni ise bu kadarcığı yazmakla mı iktifâ olunmuştur? Buraları sormaya başlarlar." (Ahmet Mithat: 2000a, 8)

Anlatıcının da belirttiği gibi, okurların gazeteye akın akın gelmesi ve yazara olayla ilgili pek çok soru sorması, konunun kamuoyuna mal olduğunu göstermektedir. Burada şu soru hemen akla geliyor. Eğer gazetede bu cinayet haberi yazılmasaydı, gözden ırak bir adada kimsenin tanık olmadığı ve olaya karışanların konuyu kapatmaya çalıştığı bir durumda cinayetlerle ilgili hakikatlerin ortaya çıkmaya başlaması mümkün olur muydu? Dolayısıyla *Esrâr-ı Cinâyât* romanında, basının meseleleri kamuoyuyla paylaşması ve onları topluma mal etmesi yönüyle o hayati rolüne tanık oluyoruz. Halk gazeteden okuduklarıyla meselenin bir an evvel hallini istemektedir. Ve halkın iletişim kurduğu kişiler polis ve devlet görevlileri değil; gazete ve gazetecidir. Gazetenin kamuoyunu yönlendirme gücü burada bir kez daha ortaya çıkıyor. Romancı gazete ve gazeteciyi romanının çok önemli bir enstrümanı haline getirmeye başlıyor. Bundan sonra aksiyonun dozunun yükseltilmesi; Osman Sabri'nin açtığı soruşturmanın ilerlemesi ve gazetenin bu soruşturma malzemelerini halkla paylaşmasıyla sağlanmaktadır.

Roman anlatıcısı bütün bunların bilincindedir. Öncelikle öteki gazeteleri habercilik bakımından atlattığı için gazetesinin prestijini artırır. Daha sonra yaptığı yayımlarla meseleyi halka mal etmeyi başarır:

> "…gazeteci âlemin bu kadar merakını görünce bu cinâyet-i acîbeyi muhit olan esrarın keşfini cümleye karşı deruhte ederek, binaenaleyh meydana şu tahririne başladığımız romanın zeminin teşkil eyleyen bir roman çıkarmaya sebep oldu. Gazeteci kısmı bir şeyin tahkik ve tetkikini cidden merak ederler ise o şeyi etrafıyla öğrenmemeleri tasavvur olunamaz. Zira her tarafta dostları ve her dostlarının nezdinde nüfuzları olup, bahusus bu dostlar gazeteciye yanlış malûmat verip de eksik, ziyâde bir şeyin yazılmasına sebep olurlar ise bilâhare bir çok taraflardan tekzibi davet etmiş olacaklarını da bildiklerinden, gazeteci tarafından talep olunan malûmatı mümkün mertebe en doğru olarak verirler." (Ahmet Mithat: 2000a, 9)

Gazeteci, halkın daha fazla bilgi isteği üzerine Galatasaray'daki polis merkezine gider, Osman Sabri Efendi ile tanışır. Anlatıcı, gazetecinin mesleği gereği pek çok insanla iç içe olduğunu vurgular.

> "Bir gazete muharririnin, her kim olursa olsun yeni bir dost ile ilk mülâkatta dostluğu, kırk yıllık bir dostluk derecesine vardırabilmesi işten bile değildir. Fakat muharrir efendi Müstantik Osman Sabri Efendiyi ilk nazarıdikkate aldığı zaman, bu adamın öyle fi'l-hâl kırk yıllık dost derecesine isal edilemeyeceğini anladı. Gazeteci kısmı her ilimden biraz anlamaya muhtaç olduğu gibi ilm-i kıyâfeti daha ziyade anlamaya muhtaçtır. Karşısındaki adamın kalbinde ezberlediği şeyi yüzünden ve gözlerinden anlayıp okumalıdır." (Ahmet Mithat: 2000a, 10)

Gazete yazarı, okuruna bilgi sunmak için yanına gittiği Osman Sabri Efendi, bilgi vermeye yanaşmaz. Esasında bunu soruşturmanın gizliliği açısından yapar. Eğer soruşturma bilgileri açığa çıkarsa suçluların kendilerini takipten koruyacak tedbirlere başvuracağını düşünür. Fakat Beyoğlu Kaymakamı Mecdeddin Paşa, gazeteciyle görüşmek ister. Gazeteciye karşı ketum davranan Osman Sabri'nin aksine soruşturma ile ilgili ellerinde ne var ne yoksa gazeteciye verdirir. Bu açıdan devlet görevlilerinin gazetecilere karşı almış oldukları değişik tutumlarla karşılaşıyoruz. Mecdeddin Paşa, gazeteciyi büyük hürmetle karşılar. Bu duruma gazeteci bile şaşırır. Dolayısıyla gazetecilerin bilgi kaynaklarında her dönemde olduğu gibi farklı durumlar söz konusu olur. Devlet dairesinde Mecdeddin Paşa gibi kimi niyetlerle ellerindeki bilgi ve belgeleri basına sızdıran insanlar bulunur. Gazeteci Osman Sabri Efendi'ye kendilerinin de âdeta devlet memuru olduğunu söyleyerek temine çalışır: "…biz dahi sanatımız hasebiyle devlet adamı sayılırız. Bu misillü işlerde erbâb-ı cinâyâta değil, adliyeye hizmet etmek isteriz." (Ahmet Mithat: 2000a, 15)

Halil Sûrî'nin naaşı üzerinde adlî tıp uzmanları inceleme yapar. İntihar gibi görünen olay, esasında cinayettir; sadece intihar süsü verilmiştir. "Tabâbet-i Adliye" (Ahmet Mithat Efendi 2000a: s.52) doktoru İtalyan, cinayetin kloroform adı verilen ve öldürücü dozu ile uyuşturucu dozu arasında çok az fark bulunan maddeyle öldürüldüğünü okuduğu gazeteye dayandırır.

> "Efendiler, bundan yirmi gün kadar mukaddem La Turquie gazetesi İtalya gazetelerinden naklen bir fıkra derç eylemişti. Bu fıkrada Milano taraflarında bir herifin kendi zevcesini kloroform ile bayıltarak bir daha ayıltmadığı ve sonra herif korkusundan üçüncü katın penceresinden aşağıya atarak âleme, güya pencereden düşmüş de vefat etmiş diye ilân eylediği ve hâlbuki tetkikat ve tabâbet-i adliye icra olundukta, oda içinde kloroform süngeri bulunduğu hikâye olunuyordu. Bu adamı öldüren her kimse mutlaka Fransızca okuduğundan cinayeti ol suretle tertip…" (Ahmet Mithat: 2000a, 59)

Dolayısıyla kloroform ile zehirlendikten sonra tavana asılan Halil Sûrî'nin odasında yapılan incelemeler neticesinde, intihar etmediği ve pencereden girilmek suretiyle birilerince öldürüldüğü tahmin edilir. İtalyan doktor, *La Turquie* gazetesinde okuduğu cinayetle bu cinayet arasında paralellik kurar.

Osman Sabri Efendi Öreke Taşı'nda işlenen cinayetlerle Halil Sûrî cinayeti arasında bağ kurar. Halil Sûrî sırtından kurşunla yaralandığı halde bunu hizmetçisinden başka kimseye söylememiştir. Öreke Taşı'nda "mehtabiyye safası" sırasında kullanılan sofra takımları Halil Sûrî'nin evinden gitmiştir. Osman Sabri Efendi, Öreke Taşı'nda incelenen cinayetlerde Halil Sûrî'nin de ilgisi olduğunu düşünür. Bütün bunları gazete okumak suretiyle merakı artmış olan halkı bilgilendirmek için yazar. Neredeyse her gün gazetede bu konuyla ilgili yazılar çıkar. Cinayetler henüz tam olarak aydınlatamadığı için merak tepe noktasındadır.

Soruşturmayı derinleştiren Osman Sabri Efendi, Peri'nin üzerinde bulunan elbisenin Hediye Hanım konağı tarafından ısmarlandığını, Öreke Taşı'nda bulunan ve tersinden dizilen mektubun Hediye Hanım'a ait olduğunu tespit eder. Bütün bunları gazeteye yazmaya devam eder. Mecdeddin Paşa, soruşturmanın sevgilisi olan Hediye Hanım'a sıçradığını görünce dosyayı kapattırmak ister. Bütün bunlar gazeteye yazılmaya devam eder. Bu arada Osman Sabri Efendi ve gazeteci arasında yapılan bir anlaşmaya göre, ikisi arasında bir rekabet varmış izlenimi yaratılır. Bu durum, gerçekte Mecdeddin Paşa'nın soruşturmanın selâmetini bozmasını engellemek amacını taşır. Gazetede olmadığı halde varmış gibi yansıtılan bu çekişme şöyle anlatılır:

> "Müstantik Osman Sabri Efendinin mahâret-i meşhûresine diyeceğimiz yok ise de, bir müstantik ne kadar mahir olursa olsun bir gazeteciyi aldatamaz. Bu fazilet ise gazetecinin kendi iktidarından, kendi maharetinden neş'et etmiş bir şey değildir. Belki gazeteler sahâyifi ammenin nazargâhı olup, enzâr ve efkâr-ı umûmiyye ise ne bir müstantikin hatırı ve ne de bir büyük familyanın keyfi için setr-i hakayıka mecburiyet hissetmez" (Ahmet Mithat: 2000a, 71)

Burada dikkati çeken en önemli husus, Hediye Hanım'ın ricasıyla soruşturmayı kapattırmak isteyen Mecdeddin Paşa'ya bir mesaj verilmek istenmesidir. Gazete yazarı, şayet soruşturma kapattırılırsa dahi, işin peşini bırakmayacağını ilan etmiş olmaktadır. Dolayısıyla Osman Sabri Efendi'ye baskı kurarak soruşturmayı kapattırmak isteyen kaymakama gönderilen bir ihtardır. Çok zekice tasarlanmıştır.

Romanda, Osman Sabri ile gazeteci arasında yaşanan çekişmenin arttığını gözlemleriz. Gazeteci, kendilerine gönderilen evrakların eksik olduğunu iddia eder. Osman Sabri ise gazetecinin bu iddiasına karşılık dava açacağını bildirir. Gazeteci, kanunları iyi bildiğini göstererek söz konusu durumdan ötürü kanunca bir mesuliyetinin olamayacağını açıklar:

"Şimdiye kadar yazdığımız şeylerde kanunen neşrine cevaz olmayan bir fıkra bulunmasına ihtimal vermiyoruz. Eğer müstantik efendi Öreke Taşı cinayetine dair suretleri matbaamıza gönderilmiş olan takrirlerinin nakıs olarak gönderildikleri hakkında sözümüze gücenmişlerse, bu sözümüz doğru olup ispatına muktedir olduğumuz bir şeyden dolayı da kanunen mes'ul olamayacağımızı bilmeliydiler. Kendilerinin şöhret-i mahâretlerine nazaran kanundan bu kadar bîhaber olmamaları lazım gelmez miydi?" (Ahmet Mithat: 2000a, 72)

1864'te çıkarılan Matbuat Nizamnamesi'nin basına yönelik kimi ağır maddeleri vardı. Bunlardan biri de 12. Maddedir: "Hükümetten gelen resmi yazıları yayımlamamak; 25-200 altın para cezası." (Çakır: 2002, 36) 1884 yılında basılan *Esrâr-ı Cinâyât* romanında, anlatıcı sık sık bu maddeye gönderme yapar.

"Gazetelere gönderilen evrak-ı resmiyyeyi aynen derç etmek matbuat nizamnamesi mucibince gazetecinin borcu ise de, bir gazeteci yazdığı şeylerin garazdan ârî hakayık-ı kat'iyye olduğuna şüphe etmediği surette dercine mecbur olduğu evrâk-ı resmiyyenin altına mütalâasını, mülâhazasını dahi yazmaktan çekinemez." (Ahmet Mithat: 2000a, 71)

Görüldüğü gibi, resmi belgeyi olduğu gibi yayımlamak kanunca zorunlu tutulmuştur. Fakat gazeteci ara bir formül icat etmiştir. Tam metin halinde yayımlanan resmi yazının altına kendi görüşlerini ilave etmiştir. Bu durum, Tanzimat dönemi gazeteciliği için söz konusu olmuştur. Fakat bu bizi Abdülhamit dönemi gazeteciliğinin sonraki dönemlere göre daha az özgür olduğu yanılgısına götürmemelidir.

Osman Sabri ve gazeteci arasında gerçekleştirilen işbirliği neticesinde gazetede çalışan bir yazar göz altına alınır. Gazetecinin tutuklanması, Tanzimat dönemi romancılığında bir ilktir. Gazeteci, göz altına alınmanın haksız ve kanuna aykırı olduğunu ifade etmiştir. Fakat bu göz altı "gaz ile tenvir edilen bir sokaktan fenersiz geçmek kabahatiyle" (Ahmet Mithat: 2000a, 72) gibi sudan bir sebebe dayandırılmıştır. Gazete yazarı, gözaltının Osman Sabri'nin dava açmaya yeterli delil bulamadığı için yıldırma amacı taşıdığını bildirir. Bununla birlikte anlatıcı, gazetecilerin dost ve düşmanlıklarının pek belli olmadığını ifade eder. Bu ise dikkate değerdir. Çünkü Osman Sabri cinayet hakkında yapılan haberler sayesinde meşhur olmuş ve göklere çıkarılmışken şimdi de gazeteci tarafından kıyasıya eleştirilmektedir. "Bahusus ki bu hal gazetecilerin ağlebinde mevcuttur. Bugün bir adamın methüsenasını göklere çıkardıkları halde, yarın o adamın zemmini yerin dibine kadar indirirler." (Ahmet Mithat: 2000a, 73)

Hacı Sadullah Efendi'den mücevherleri borç alıp Hafiye Necmi'yi Hediye Hanım'ın konağına tebdil-i kıyafet gönderen Osman Sabri kendini tutuklattırıp Mecdeddin Paşa'nın soruşturmadaki yanlı tutumunu ortaya koymak ister. Mecdeddin Paşa, fırsatı kaçırmaz, Osman Sabri'yi tutuklattığı gibi görevinden de azleder. Olay, resmi yazı şeklinde gazetelere gönderilir. Gazeteler, resmi evrakı aynen yayımlamakla mükellef olduklarından görevlerini yerine getirir. Ancak soruşturmada baştan beri Osman Sabri'ye destek olan gazetede ilave görüşler yayımlanır. Matbuat Nizamnamesi'nin zorunlu tuttuğu resmi yazıyı aynen yayımlama gazetecilerin doğru bilgi vermesine ya da kendi görüşlerini yayımlamasına aslında bir engel gibi görülür. Fakat cinayet soruşturmasını baştan beri takip eden gazetede resmi yazıya yapılan "zeyl"lerle farklı görüşler savunulabilmiştir. Aslında bu, belirttiğimiz gibi Tanzimat dönemi gazeteciliğinde farklı görüş belirtmenin icat edilen bir yoludur. Romanda, Osman Sabri'nin azlettirilmesi ve tutuklattırılması konusunda öteki gazeteler resmi yazıyı "aynen derç etmekle iktifa" (Ahmet Mithat: 2000a, 83) ettikleri halde romanda ismi verilmeyen ancak soruşturmayı takip eden gazete ilave yazar.

Mecdeddin Paşa basının gücünden son derece korkan bir yönetici profili çizer. Beyoğlu zabıtasına ilk defa giden gazeteciye soruşturmanın gizliliğine rağmen elindeki bütün belgeleri vermek ister. Osman Sabri ona elinden geldiğince engel olmaya çalışır. Hacı Sadullah Efendi'nin

elmaslarından ötürü tutuklanan Osman Sabri'yi ziyarete gelen gazetecinin isteği reddedilir: "Mutasarrıf paşa efendimizin emr-i mahsûsları iktizasınca Osman Sabri Efendi ihtilâttan memnudur." (Ahmet Mithat: 2000a, 84) Gazeteci her ne kadar dolandırıcılığın görüşmeye mani bir suç oluşturmadığını iddia etse de görevliler onu Osman Sabri ile görüştürmezler. Öte taraftan bu emri veren Mutasarrıf Mecdeddin Paşa, karşısında gazeteciyi görünce aynen şöyle der: "Canım ihtilâttan men, filân sizin için midir ya?" (Ahmet Mithat: 2000a, 85) Bu, başlangıçta Ahmet Mithat Efendi ile Türk romanına giren ve bir buçuk asır civarında romanımızda işlene gelen işgüzar devlet memuru tipinin ilk örneğidir. Basına karşı boynu kıldan ince; ama her türlü hukuksuzluğu kendine mubah gören yönetici profilinin yansıması olan Mecdeddin Paşa'nın bu tavrı gazeteci tarafından eleştirilir: "…ihtilâttan men lazımsa cümleden ziyade benimle ihtilâtı men edilmelidir. Zira böyle bir işte hükûmetin en ziyade dikkat edeceği adam ancak muharrirler olabilir." (Ahmet Mithat: 2000a, 85)

Gazeteci, Osman Sabri ile görüştükten ve gerekli gördüğü notları tuttuktan sonra ayrılmak ister. Ancak kaymakamlıkta görevli bir müfettiş gazeteciye elindeki notları amirine göstermeden ayrılamayacağını söyler. "Efendi hazretleri, cüzdanınıza yazdığınız şeyleri paşa efendimiz hazretlerine göstermeksizin gidemezsiniz." (Ahmet Mithat: 2000a, 87) Görevlinin bu tutumu basına yapılmak istenen sansürün örneğidir. Mecdeddin Paşa'nın huzuruna çıkan gazeteci elindeki notları masasına bırakır. "Mutasarrıf hazretleri evvelâları, sâniyenleri, sâlisenleri okudukça renkden renge giriyordu." (Ahmet Mithat: 2000a, 87) Yayımlanmasını istemediği bu notlar karşısında gazeteciye bir şey yapamayacağını anlayan Mecdeddin Paşa, ne yapacağını bilemez. Gazeteci elindeki notları yayımlamaya kararlıdır.

Romanda gazetenin matbaa aşaması da okuyucuya anlatılır. Osman Sabri Efendi, Hediye Hanım'a gönderdiği mücevherlerin akibeti hakkında Köse Necmi vasıtasıyla gazeteye bir mektup gönderir. Mektubun gazeteciye ulaşma anı gazetenin basılmasına yakın bir zamana denk gelir. Gazeteciye yer lazımdır. Başmürettip Abdullah Efendi'den gazetenin dolmuş olduğunu öğrenir. Elindeki mektup da çok önemlidir. "Yok, bir buçuk sütunluk yer isterim. Mühim ve müstacel bir madde var. Ehemmiyetsiz şeyleri çıkar. Eskimeyecek havadisleri de yarınki nüshaya tehir et." (Ahmet Mithat: 2000a, 91) Bütün gazetelerde günlü ve acil haberlerin yanı sıra genelde bir araştırma ya da derlemeye ait genel yazılar da bulunmaktadır. Dolayısıyla gazeteci sonradan da yayımlanabilecek haberleri erteleyebilmektedir. Anlatıcı bu konuda şöyle der:

> "Gazetehanelerin ahval ve umuruna vâkıf olanlar için tatvîl ve tafsile hacet yoksa da, karilerimizin çoğu bu sanatı bilmediklerinden onların ittilâı için arz edelim ki, gazeteciler bazı kere gazetelerine ne yazacaklarını bulamayarak gelen misafirlere varıncaya kadar herkesten havadis sordukları halde, bazı kere dahi işte böyle havadisleri taşarak yeniden yazacakları şey için gazetelerinde yer aramaya mecbur olurlar." (Ahmet Mithat: 2000a, 91-92)

Osman Sabri'den sonra Hafiye Necmi'nin de tutuklanması İstanbul'da o kadar şayia bulur ki gazete kara borsaya düşer. "…fiat-ı asliyesi kırk paradan ibaret bulunan gazete, üç kuruşa kadar alınıp satıldı." (Ahmet Mithat: 2000a, 96) Gazetenin ısrarla yaptığı haberler netice verir, cinayetlerin aydınlatılması için kurulan komisyon araştırmalarına başlar. Komisyonun raporu yayımlandığında gazete iki kat fazla basılır. Gazete çıktığı gibi tüketilir.

Öreke Taşı'ndaki cinayetlerle Halil Sûrî intiharının faili olan firari Kalpazan Mustafa'nın Bükreş ve Viyana'dan gazeteye gönderdiği itiraf mektupları sayesinde olay aydınlanmaya başlar. Okur gazete sayesinde bütün cinayetlerin asıl sebebini öğrenir. Kalpazan Mustafa'nın gönderdiği mektuplar, şüphesiz ki kamuoyunun vicdanını rahatlatır.

"Mektupta halkı nazarıdikkatten asla uzak tutamadıkları şey, Mustafa'nın gayet sade ve halisane bir şive ile gerek kendi lehinde ve gerek aleyhinde addolunabilecek şeyleri hikâye etmesi kaziyesidir ki, bu sadegî ve halisiyet ifâdât ve hikâyât-ı vâkı'asında ne yalana ve ne de mübalâğaya benzer hiçbir şey bulunmadığını ispat için berâhîn-i mukniadan addolunabilir." (Ahmet Mithat: 2000a, 164)

Fransızca bir gazetede çıkan bir haber, Osman Sabri'nin işbirliği ettiği gazetede yayımlanan mektuplara ilişkindir. Bu haber, önceki mektupların değiştirilerek ya da sansürlenerek yayımlandığını aktarmaktadır. Bunun amacı ise, Kalpazan Mustafa'nın verdiği isimlerle kimseyi zan altında bırakmamak ve cinayetlerin çözümünün komisyon tarafından sağlanmasını temin etmektir. Esasında gazetecinin bu tavrının arkasında Matbuat Nizamnamesi'nin maddeleri yatmaktadır. Anlatıcı bu konuda şöyle der:

"Matbuat Nizamnamesi ahkâmına vâkıf olanlar bunun hikmetini pekâla bilecekleri vakıf olmayanlara dahi biz öğreteceğiz. Hezârfen Mustafa'nın el-hâletü hâzihi hiçbir şeyden pervası olmadığı cihetle, mektuplarında birçok cinâyât-ı müdhişeyi, birçok büyücek memurlara isnat edebilir. Lâkin isnâdât-ı mezkûreyi bir gazeteci neşre vesâtet ederse o yüzden asıl müfteriye tayin olunacak cezanın nısfı dahi gazeteci hakkında tayin olunur." (Ahmet Mithat: 2000a, 176)

Gazeteci, ismi geçenlerden bazılarının yüksek rütbeli devlet memuru olmasının yanı sıra iddiaların ispatının henüz mümkün olmamasından ötürü mektupların tam olarak yayımlamadığını dile getirir. Fakat elindeki evrakları resmi makamların istemesi durumunda teslim edebileceğini belirtir:

"İsnâdât-ı vâkı'anın derece-i mevsûkiyyeti bizce muayyen olsaydı mektupları aynen ortaya koymaktan biz dahi geri durmazdık. Zira bir gazeteci ne kadar büyük memur olursa olsun, aleyhinde yazacağı şeyleri ispata muktedir olabildikten sonra, onların neşrinden dolayı mes'ul olmaktan başka, çünkü devletin hukuk ve menafini bu suretle muhafazaya hizmet etmiş olacağı cihetle şâyân-ı tahsîn dahi görülür. Lâkin Hezârfen Mustafa'nın şunun bunun hakkında cinayetle ithama medar olacak surette ortaya koyduğu hafâyânın mevsûkiyyet-i kat'iyyesinden yine emin olmadığımız cihetle, o satırları mektuplardan tayyeyledik ki, bu babdaki özrümüz dahi erbâb-ı mürüvvet nazarında makbul olacağı şüphesizdir. Maa-hazâ mektuplar bizde aynen mahfuzdurlar. Eğer bir mahkeme tarafından talep edilecek olursa derhâl teslimine hazır bulunduğumuzu dahi ilân eyleriz." (Ahmet Mithat: 2000a, 177)

Esrâr-ı Cinayat romanına yansıyan bu ifadeler, gazetecilik ve kanunlar hakkında şüphesiz ki bize çok önemli bilgiler sağlamaktadır. Cinayetin aydınlanması ve kamuoyunun vicdanının rahatlaması için görevini sürdüren gazeteci kurulan mahkemeyi bizzat izler. Anlatıcı, mahkeme sırasında gazetecinin işini nasıl yaptığını da okuyucuya anlatır:

"Muharrir efendinin elinde bir demet kâğıt bulunup, ikişer ucu dahi açılmış olduğu hâlde sekiz on kadar da kurşun kalemleri var idi. Zira böyle bir alenî muhakemeyi güzelce zapt ve kayıt edebilmek için mürekkep kalemi işe yaramayıp, kurşun kalemi daha güzel işe yarar ise de, onun da ucu körlendiği zaman çakı ile düzeltmeye vakit kalamayacağından birkaç kalemin ikişer ucunu birden açıp hazırlamak ve hangi uç körleniyorsa diğer uç ile yazmak lâzım gelir." (Ahmet Mithat: 2000a, 204)

Gazetecinin olayların üstüne cesurca gitmesi ve hakikatlerin ortaya çıkmasında oynadığı rol, *Esrâr-ı Cinâyât*'ta baştan sona kadar ön planda tutulur. Romanda, devlet makamlarınca dürüstlük ve cesaretine binaen gazeteciye ödül dahi verileceği ifade edilmiştir:

"Gazetemizin işbu esrâr-ı cinâyâta dair olan bentleri kâmilen bir taraf-ı mühimden talep olundu. Hatta matbuatın ilân-ı hakikat yolunda görülen şu cesareti o taraf-ı sâmiden tebrik olunduğu dahi bize tebliğ kılındı. Bize bir nişan bile ihsan olunacakmış." (Ahmet Mithat: 2000a, 215)

Gazetecinin dürüst ve cesur mücadelesi meyvesini verir. Mecdeddin Paşa Hediye Hanım'la yaptığı işbirliğinin farkına varılması üzerine görevini terk ederek kaçar. Hediye Hanım'a üç yıl kürek cezası verilir. Kalpazan Mustafa suçunu itiraf etmek için yola çıkar, Romanya'nın Kalas kentinde çıktığı ceviz ağacından düşerek ölür. Hediye Hanım'ın cezası yetersiz bulunmuş olacak ki, romancı onu ömür boyu yoksulluk ve dilencilik cezasına da mahkûm eder. Dolayısıyla gazeteci, vakanın aydınlanmasını ve kamuoyunun vicdanının rahatlamasını temin edip görevini tamamlar.

SONUÇ

Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* romanında, vakanın aydınlanması sağlayan gazete ve gazeteciden üstlendikleri rol sayesinde örnek bir tip yaratır. Bu, Türk basınının ilk "arche-type"dır. Kanunları bilen, olayların ve insanların üzerine cesaretle giden, her türlü sahtekârlığa karşı korku salan bu yeni gazeteci tipi sayesinde cinayetler aydınlanır, kamuoyunun vicdanı rahatlar. Üst düzey yöneticilerin hakikatlerin ortaya çıkmasını engellediği ve emri altındaki dürüst memurlara baskı kurduğu zamanlarda gazeteci ortaya çıkar. Adi bir cinayet vakasından yola çıkan gazeteci yeri geldikçe yöneticileri eleştirmeyi bilir. O, gazetesini özgür düşünce ve doğru haberin kalesi haline getirir. Kişileri ve kurumları zan altında bırakmamak için elinden geleni yapar. Sansürü korkudan değil; mesleğinin etik ilkelerine bağlılığı nedeniyle gerçekleştirir. Öte yandan romanın yazıldığı dönemde yürürlüğü devam eden Matbuat Nizamnamesi ve buna ek olan Ali Kararname'nin basın üzerindeki yönlendirici etkisi *Esrâr-ı Cinâyât*'ta dikkati çeken en önemli hususlardandır.

KAYNAKÇA

AHMET MİTHAT Efendi (2000a), *Cellât, Esrâr-ı Cinâyât*, Haz. Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çoruk, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

AHMET MİTHAT Efendi (2000b), *Paris'te Bir Türk*, Haz. Erol Ülgen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

AHMET MİTHAT Efendi (2002), *Menfa / Sürgün Hatıraları*, Haz. Handan İnci, Arma Yayınları, İstanbul

CEVDET KUDRET (2004), *Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman* C.1, Dünya Kitapları, İstanbul

ÇAKIR, Hamza (2002), *Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri (Azınlık Basını Türkçe Basın Dış Basın),* Siyasal Kitabevi, Ankara

ÇAMCI, Canan (2006), "Ahmet Mithat'ın Polisiye Romanları", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi: İstanbul

ENGİNÜN, İnci (2009), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul

FİNDLEY, Carter V. (1999), *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da*, Çev.Ayşen Anadol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

GEORGEON, François (1995), "Son Canlanış (1878-1908)", Çev. Servet Tanilli Robert Mantran (edited by), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* C.2, (ss.145-216), İstanbul, Cem Yayınları

KAHRAMAN, Âlim (2007), "Ahmet Midhat Efendi ve Beykoz" Haz. Mustafa Armağan, *Ahmet Midhat Efendi Kitabı* (ss. 1-22), Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul

KOLOĞLU, Orhan (1992), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul

KORKMAZ, Ferhat (2010), "Ahmet Mithat Efendi'nin Romanları ve Romancılığı (1874-1884)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi: Diyarbakır

KUTLU, Şemsettin (1987), *Tanzimat Edebiyatı*, Toker Yayınları, İstanbul

MANTRAN, Robert (1995), "Doğu Sorununun Başlangıçları (1774-1839)" Çev. Servet Tanilli, Robert Mantran (edited by), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* C.2, (ss.7-57), İstanbul, Cem Yayınları

MAZICI, Nurşen (1998), "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl:9, Cilt:5, Sayı:18, ss.131-154

OKAY, Orhan (1975), *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1941), *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Maarif Matbaası, İstanbul

ÖZTUNA, Yılmaz (1994), *Büyük Osmanlı Tarihi (Osmanlı Devleti'nin Siyasî, Meednî, Kültür, Teşkilat ve San'at Tarihi)*, Ötüken Yayınları, İstanbul

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat (1946), *Ahmet Mithat Efendi Mürebbi*, Kenan Matbaası, İstanbul

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988), *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul

TOKGÖZ, Ahmed İhsan (1993), *Matbuat Haıtralarım*, Haz. Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul

UÇ, Himmet (2000), *Ahmet Mithat San'at ve Edebiyatı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara

ÜLGEN, Erol (1995), "Ahmet Midhat Efendi'de Askerlik Fikri ve Gönüllü Romanı", *Türk Dili* (*Ahmet Midhat Efendi Özel Bölümü)*, nr.521, ss.619-627

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1966), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I*, Selçuk Yayınları, Konya